

YAKIN DÖNEM DOĞU BÖLGESİNDE KİRÂAT İLMİ

Lokman ŞAN

Dr. Öğretim Görevlisi, Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'ân-ı Kerim Okuma ve Kırâat Anabilim Dalı.
sanlokman@hotmail.com Orcid: <http://orcid.org/0000-0002-5141-0371>

Article Types / Makale Türü

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi

02/09/2021

Accepted / Kabul Tarihi

13/12/2021

<https://doi.org/10.26791/sarkiat.990408>

YAKIN DÖNEM DOĞU BÖLGESİNDE KİRÂAT İLMİ

ÖZ

Kırâat ilmi, Kur'ân'ın nüzülüyle varlığı kabul edilen bir ilimdir. İslâmî ilimlerin birçoğuna etki eden kırâat ilminin teorik ve pratik olmak üzere iki boyutu vardır. İlk asırdan itibaren bu iki boyut üzerinde durulmuş ve bu ilim senet zinciriyle günümüze kadar ulaşmıştır. Kırâatlerin bu şekilde tedrisinde Irak ve Şam bölgesi medreseleri büyük öneme sahiptir. Bu medreselere yakın bir konumda olan doğu medreseleri ise öteden beri İslâmî ilimlerin birçoğuna beşiklik etmiştir. Dini konularda bölgenin ihtiyacını karşılayan bu medreselerde yetişen âlimler, öğrenciler yetiştirmiş, birçok alanda eserler bırakmıştır. Kırâat ilmi doğu medreselerinde öteden beri varlığı bilinen bir ilimdir. Yalnız söz konusu medreselerde diğer dini ilimlere verilen önemin kırâat ilmine verildiğini söylemek pek de mümkün görünmemektedir. Doğu medreselerinde ilk tecvid ve kırâat teliflerine Molla Halîl Siirdî'de rastlanılmasına rağmen ilk uygulama ve kırâat icâzeti geleneğine geç dönemde rastlandığı görülmektedir. Bu çalışmamızda kırâat ilminin yakın dönem doğu medreselerine girme ve gelişme süreci üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede kırâat ilminin medreselerdeki teorik, pratik ve icâzetnâmeler boyutu ele alınmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kırâat, İcâzetnâme, Doğu Medreseleri, Kurrâ, Mushaf.

STUDIES OF QIRA'AT IN EASTERN REGION IN RECENT PERIOD

ABSTRACT

The science of qira'at is a science which is accepted its existence with revelation of Qur'an. The science of qira'at which has an influence on most of the Islamic sciences, has two dimensions: Theoretical and practical. Since the first century of Islam, these two dimensions have been emphasized and this science have reached with the chain of proofs to present time. Iraq and Şam region madrasa had great significance in teaching of qira'at in this way. Eastern madrasas in a location close to these madrasas has center for most of the Islamic science since history. The scholars which educated in the madrasas and catering the need of the area in terms of religious matters, educate students and produce works in many fields. The existence of science of qira'at has been known in the eastern madrasas all along time. However, it seems impossible to say that the importance given to the other religious sciences was given to the science of qira'at as well. Although the first tajweed and qira'at works were encountered in the works of Mollah Halîl Siirdî, it is seen that the first practice and qira'at certification tradition was carried out in the late period. The entrance and development process of the science of qira'at in the eastern madrasas will be emphasized in this study. Within this framework, theoretical, practical and diploma dimensions of qira'at science in these madrasas will be tried to be investigated.

Keywords: Qira'at, Diploma, Eastern Madrasas, Reciter, Qur'an

GİRİŞ

Kırâat ilmi Kur'ân'ın nüzûlüyle birlikte varlığı kabul edilen bir ilimdir. Şöyle ki Hz. Peygamber hayat-tayken kırâat ihtilafları vuku bulmuş ve bu ihtilaflar ona intikal etmiştir. Yine Hz. Ebû Bekir'in Kur'ân'ı toplaması ve Hz. Osman'ın onu çoğaltması faaliyetleri kırâat ihtilaflarının gölgesinde gerçekleşmiştir diye-biliriz. Zira toplanan ve çoğaltılan bu Mushafların hangi kırâatleri ihtiva edip hangilerini etmediği öteden beri ihtilaf konusu olmuş ve hala da olmaktadır. Bir taraftan bu tartışmalar sürerken diğer taraftan kırâat farklılıklarının zapt altına alınması gayreti göze çapmaktadır. Kur'ân kırâatının zapt altına alınıp sonraki nesillere aktarılmasında ön plana çıkanlar Hz. Osman (ö. 35/656), Hz. Ali (ö. 40/661), Übey b. Ka'b (ö. 33/654 [?]), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]), İbn Mes'ûd (ö. 32/652-53), Ebü'd-Derdâ (ö. 32/652 [?]) ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî (ö. 42/662-63) olmuştur. Müslümanlar, Kur'ân kırâatını çoğunlukla bu sahabilerden almış-tır. Nitekim on kırâat imamının rivâyetleri de bu sahabilere ulaşmaktadır.¹ Tâbiîn döneminde başta bazı kırâat imamları olmak üzere bazı kırâat âlimleri, bu çalışmaları devam ettirmişlerdir. Sonraki dönemlerde de bu çalışmalar süregelmiştir. İbn Mücâhid'in (ö. 324/936) kırâatleri Kitâbü's-Seb'a adlı eserinde ele alması, Dâni'nin (ö. 444/1053) de buna uyararak kırâatleri aynı şekilde tasnif etmesi kırâatlerin zapt altına alınmasını farklı bir boyuta taşımıştır. Daha sonra Şâtibî (ö. 590/1194) bu tasnifi daha da geliştirmiş ve kırâat ilminin sistematik bir şekilde sonraki nesillere intikalinde büyük bir rol oynamıştır. Bu minvalde başta İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) olmak üzere Şâtibî'den sonra gelen neredeyse bütün kırâat âlimlerinin Şâtibî'den etkilendiğini söylemek mümkündür.

Şâtibî'den kırâat dersleri alıp etkilenen ve kırâat ilminin özellikle el-Cezîre olarak bilinen bölgede bir-çok kişiye ulaşmasına vesile olan âlimlerden biri Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ömer b. Huseyn el-Kurdî'dir (ö. 628/1230). Zeyn Muhammed veya Zeyn el-Kurdî² olarak da bilinen Muhammed b. Ömer, uzun süre Dimeşk camiinde kırâat dersleri vermiş, Ebû Bekir Reşîd b. Ebi'd-Dürra (ö. 673)³ gibi pek çok âlim kendisinden kırâat ilmi almıştır.⁴ Zeyn el-Kurdî'nin vefatından sonra onun yerine İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249) geçmiştir.⁵ İbnü'l-Cezerî, İbnü'l-Hâcib'i kırâat âlimleri arasında on birinci tabakada gös-termiştir.⁶ Dolayısıyla Doğu medreselerinde kırâat ilminin yaygınlaşmasının söz konusu iki âlimin gayret ve çalışmaları sayesinde bir ivme kazandığı düşünülmektedir. Doğu bölgesinde şu anda bulunan ve hala verilmekte olan kırâat icâzetnâmelerinin silsilesi İbnü'l-Cezerî'ye kadar ulaşmakta, ondan sonra da diğer bölgelerdeki kırâat icâzetnâmelerinde olduğu gibi Şâtibî'ye varmakta ve bu şekilde Hz. Peygamber'e kadar uzanmaktadır.⁷

1. DOĞU MEDRESELERİNDE KIRÂATIN TELİF VE PRATİK BOYUTU

Diğer İslâmî ilimlerin çoğunda olduğu gibi kırâat ilmi de İslâm'ın ilk başlarında şifahî olarak nakledil-miş ancak daha sonraki dönemlerde yazıyla zapt altına alınabilmiştir. Bu bağlamda kırâat ilmiyle ilgili ilk müstakil eserin kim tarafından yazıldığı ihtilaf konusudur. İbnü'l-Cezerî, kırâat ilmi konusunda ilk müstakil eser yazan kişinin Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838) olduğunu öne sürmüştür.⁸ Kimilerine göre bu

1 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ala't-tabakâti ve'l-a'sâr* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 9-20.

2 Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 344, 363; Muhammed İbn Sîdî, *el-İsnâd inde ulemâi'l-kırâat* (Medîne: Câmiatü'l-İslâmiyye, 1425), 186; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-Kurrâ* (y.y.: Mektebetü İbn Teymiyye, 1351), 1/181.

3 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehbî, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1993), 50/129.

4 Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 323; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1/181, 2/23,216.

5 Trîfa Ahmed Osman el-Berzencî, *İshâmâtü'l-Ulemâi'l-Ekrâd fî Binâi'l-hadarati'l-İslâmiyye* (Beyrût: Dâru'l-Kutu-bi'l-İlmiyye, 2010), 188; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1/508.

6 Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn ve mürşidü'l-tâlibîn* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 55.

7 Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 285; *İcâzetnâme* (Şahsi Kütüphanesi), 33.

8 Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ' (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1960), 1/34.

kişi Yahya b. Ya‘mer (ö. 89/708 [?]), kimilerine göre ise Ebû Hâtim es-Sicistânî’dir (ö. 255/869).⁹ İbn Mücâhid (ö. 324/936) ise kırâatleri yedi olarak tasnif eden kişidir. Onun aynı zamanda bu alanda ilk müstakil eser yazan kişilerden biri olduğu da bilinmektedir.¹⁰ İbn Mücâhid’in bu tasnifi günümüze kadar gelmiş ve seb‘a olarak meşhur olmuştur. Daha sonraki dönemlerde kaleme alınan birçok kırâat eseri bu tasnife uyarak yazılmıştır. Doğu medreselerindeki te‘lif faaliyetlerinde de İbn Mücâhid’in söz konusu tasnifine rastlanmaktadır. Molla Halîl Siirdî’nin kırâate dair eserini bu tasnife muvafık yazmış olması buna örnek olarak verilebilir.

1.1. TELİF BOYUTU

Doğu medreselerinde kırâat ilminin teorik boyutunun pratiğinden önde olduğunu söylemek mümkündür. Zira yakın dönem doğu medreselerinde kırâat telifine ilk olarak Molla Halîl Siirdî’de (ö. 1259/1843) rastlamaktayız. Molla Halîl Siirdî ile başlayıp günümüz alimlerine kadar yazılan eserlerde tecvîd ve kırâat bilgilerine rastlanmaktadır. Molla Halîl, kırâat ilmine dair “Şerhu Diyâi Basîrati Kalbi’l-‘Arûf fi’t-Tecvîdi ve’r-Resmi ve Ferşi’l-Hurûf” adlı eseri, 1110 beyit ve o beyitlerin bizzat kendisinin yazmış olduğu şerhten oluşmaktadır. O, söz konusu eserinde, beyitlerde Hafz kırâatını esas alıp şerhinde diğer yedi kırâatı ele almıştır. Aynı zamanda Molla Halîl, bu eserin tecvîd ile ilgili bölümünü Kürtçe manzum beyitler şeklinde yazmış ve müstakil Kürtçe bir tecvîd eseri ortaya koymuştur. Daha sonra onun torunlarından Molla Mahmûd Zokaydî (ö. 1364/1945)¹¹ hem Arapça bir tecvîd risâlesi hem de “er-Risâletü fi’ d-Dâd ve’t-Tâ”¹² adlı bir eser yazmıştır. Yine onun torunlarından Molla Hüseyin Siirdî de bir tecvîd risâlesi kaleme almıştır. Günümüz Doğu bölgesinde tecvîd eseri telif ettiği bilinen diğer bazı şahsiyetler ise şunlardır: Mele Hadî Licî (ö. 1327/1912),¹³ Halife Yûsuf (ö. 1965),¹⁴ Şeyh Abdurrahman Şâwurî (ö. 1974),¹⁵ Fethî Hezroyî (ö. 1975),¹⁶ Şêx Hesenê Şêx Yasîn (ö. 1983), Şeyh Mehdî (ö. 2007). Bunların dışında da bazı derli toplu eserler kaleme alınmıştır.¹⁷

Söz konusu eserlerde hem tecvîd hem de kırâat konularında Şâtibî’den esinlenen Molla Halîl’in izini görmek mümkündür. Bunda, tecvîd konusunda eser yazarların çoğunluğunun onun ilim silsilesinde olmasının etkili olduğu kanaatindeyiz.

1.2. PRATİK BOYUTU

Son dönem doğu medreselerinde kırâatın pratik ve uygulama belgesi olarak kabul edilen icâzetlere pek az rastlanmaktadır. Bu da bize söz konusu medreselerde kırâat ilminin uygulama boyutunun zayıf kaldığını göstermektedir. Günümüz âlimlerine kadar ulaşan icâzetnâmelerden, kırâat ilminin uygulama boyutunun belirli bazı bölgelerle sınırlı kaldığı gözlemlenmektedir. Bu bölgeler Cizre’den başlayıp Mardin, Şanlıurfa ve Diyarbakır’a kadar uzanmaktadır. Yakın dönem Cizre’de kırâatın ilk uygulamasını Cizre’den Musul’a göç eden ve orada Şeyh Muhammed Sâlih b. İsmâil b. Abdülkâdir el-Cevâdî’den (ö. 1973) kırâat icâzeti alan Şeyh Seydâ el-Cezerî’de (1890-1968) rastlamaktayız. Daha sonra Şeyh Reşîd b. Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dirşevî de (1897-1977) Şeyh Salih’ten kırâat icâzeti almıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Şeyh

9 Ebû Abdillâh Bedrûddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi ulûmi’l-‘Qur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm (Kâhire: Dâru İhyâi’l- Kütübi’l-‘Arabî, 1957), 1/327.

10 İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/34.

11 Molla Mahmûd Zokaydî hakkında bilgi için bakınız: Hamit Sevgili, “Şeyh Mahmûd ez-Zokaydî ve ‘İzâletü’ş-Şübeh fi Tezkiyeti’l-Luhûm Fi’l-İslâm’ Adlı Eseri”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2016), 51-77.

12 Eser ile ilgili bilgi için bakınız: Adnan Memduhoğlu, “Molla Mahmud Zokayd ve ‘er-Risaletu fi’ d-Dâd ve’t-Tâ””, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (28 Nisan 2016), 127-165.

13 Molla Halilzade Fethullah Efendî’den ilim icâzetini almıştır.

14 Molla Halil es-Si’irdî’nin torunlarından olan Mela Hamid’in yanında okumuştur.

15 Şeyh İbrâhim Hakkî’nin yanında öğrenimini tamamlamış ve icâzet almıştır. Tecvîd ve kırâat ilimlerini ondan aldığı düşünülmektedir.

16 Melâ Hadî Licî’den ders almıştır. Tecvîd ve kırâat ilimlerini de ondan almıştır.

17 Mustafa Acar - Lokman Şan, “Kurdiyat Sempozyumu I”, *Kürtçe Yazılan Tecvid Eserleri* (Kürtçe’de İslami İlimler, Van: y.y., 2020).

Seydâ Şeyh Mehdî'ye, Şeyh Reşîd ise Seyyid Hüseyin el-Bécirmânî (1938-2015) ve Seyyid Süleyman'a (Çiçek) kırâat icâzeti vermiş ve kırâat ilmi bu sayede günümüz doğu bölgesinde yayılmıştır. Şeyh Seyda kırâat icâzetini Şeyh Mehdî'ye vermiştir. Seyyid Hüseyin ise kırâat ilmiyle daha çok ilgilenmiş ve bölgenin birçok âlimi kırâat konusunda kendisinden istifade etmiştir. Çalışmamızın ileriki bölümlerinde Hem Seyyid Hüseyin hem de öğrencileri hakkında geniş bilgi verilecektir.

2. DOĞU BÖLGESİ YAKIN DÖNEM KIRÂAT ÂLİMLERİ

Yakın dönem doğu medreselerinde yaşamış ve kırâat ilmiyle ilgilenmiş âlimler çok az sayıdadır. Bu bölümde daha çok söz konusu bölgede verilen kırâat icâzetinde adı geçen bazı şahıslar hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

2.1. ŞEYH SEYDÂ MUHAMMED SAİD EL-CEZERİ (1890-1968)

Asıl adı Muhammed Saîd, babasının adı ise Şeyh Ömer Zengânî olan Şeyh Seydâ, 1890 yılında Cizre'de dünyaya gelmiştir. Annesi Şeyh Reşîd ed-Dirşevî'nin (Büyük Şeyh Reşîd) kızı Halîme Hanım'dır. Şeyh Seydâ daha altı aylıkken babası hac dönüşü esnasında Cidde'de vefat etmiş; bu sebeple o, babasının talebesi olan Şeyh Hüseyin Basretî'nin himayesinde büyümüştür. Şeyh Hüseyin ona Seydâ lakabını takmıştır. İlmî icâzetini ağabeyi Şeyh Sirâcüddîn'den alan Şeyh Seydâ, 1925 olayları nedeniyle Musûl'a göç etmiş ve orada dayısı Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dirşevî'nin yanında kalarak kendisinden halifelik almıştır. Aynı zamanda o, dayısı olan Muhammed Nûrî ed-Dirşevî'nin kızı Rabia Hanım'la evlenmiş ve şeyhin vefatından sonra halife olarak onun yerine geçmiştir.¹⁸ Şeyh Seydâ, Şeyh İbrâhîm Hakkı Basretî (ö. 1963) ve Şeyh Reşîd (ö. 1977), Şeyh Saîd olaylarından dolayı 1926 yılında birlikte Musûl'a göç etmişlerdir. Şeyh Seydâ orada bir gün cehrî namazların birinde öne geçmiş ve namaz kıldırmıştır. Bir sonraki namaza neredeyse kimsenin onun arkasında namaz kılmak için gelmediğini fark eden Şeyh Seydâ bunun nedenini sormuş ve şu cevabı almıştır; Burada kırâate çok önem verilir, cemaat de sizin kırâatınızın iyi olmadığını görünce arkanızda namaz kılmaktan çekinmiştir. Bunun üzerine Şeyh Seydâ nerede kırâat öğrenebileceğini sormuş, onlar da Şeyh Sâlih el-Cevâdî'yi (ö. 1973) kendilerine önermiştir. Bunun üzerine Şeyh Seydâ ve Şeyh İbrâhîm Hakkı, Şeyh Sâlih'ten kırâat öğrenmiş ve icâzet almışlardır. O esnada kendisinden yaşça küçük olan kayınbiraderi Şeyh Reşîd de Şeyh Sâlih'ten kırâat ilmi okumuş ve icâzet almıştır. Şeyh Seydâ Şeyh Salih'ten kırâat icâzeti, Şeyh Sâlih ise ondan hem ilim hem de tasavvuf icâzeti almıştır.

Şeyh Seydâ'nın vefatından sonra onun yerine geçen oğlu Şeyh Nurullah'ın da (ö. 1985) bir hac yolculuğu esnasında Şeyh Sâlih'i ziyaret edip kendisinden kırâat icâzeti aldığı bildirilir.¹⁹ Şeyh Seydâ'nın muhterem eşleri Rabia Hanım'ın da yedi kıraatten mezun olduğu bildirilmektedir. Yalnız bunun mahiyetiyle ilgili bilgiye sahip değiliz.²⁰ Şeyh Seydâ Cizre'ye döndükten sonra ilmî tedrisatlarda bulunmuştur. Nitekim kırâat ilmi konusunda Şeyh Mehdî'nin kendisinden yedi kırâat dersleri aldığı bilinmektedir.²¹ Onun Şeyh Mehdî'den başka kimseye kırâat öğretip öğretmediği hususunda herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Şeyh Seydâ 7 Ocak 1968 yılında vefat etmiştir.²²

2.1.1. ŞEYH MUHAMMED MEHDÎ SEYFÜ'L-MÜLÛK (YÜKSEL) (Ö. 2007)

Şeyh Muhammed Mehdî 1932 yılında Diyarbakır'ın Hıdırilyas köyünde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta başladığı medrese tahsilini bölge medreselerinde tamamlamış ve Dicle Nehri kenarında bulunan Seyfû'l-Mülûk olarak bilinen türbenin yanında bir medrese kurmuştur. Kendisinin kaleme aldığı "Risâ-

18 Abdurrahman Adak, "Muhammed Saîd Seydâ", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 37/20-21.

19 Muhammed Saîd Şeyh Seydâ el-Cezerî, *Mektûbât*, çev. İbrahim Öztürk (İnegöl: Elvan Ajans, 2008), 56.

20 Süleyman Çiçek, "Süleyman Çiçek İle Yapılan Röportaj (08/03/2021)".

21 Muhammed Mehdî, *Risâletü'n-nutki'l-fasîh fî mahrec'id-dâdi's-sahîh* (y.y.: y.y., ts.), 5.

22 Şeyh Seydâ el-Cezerî, *Mektûbât*, 40-50.

letü'n-Nutki'l-Fasîh fî Mahreci'd-Dâdi's-Sahîh" girişinde yazıldığına göre Şeyh Mehdî, medrese ilmini bitirdikten sonra geç dönemlerde kırâat ilmine merak salmıştır. Bu çerçevede kendi deyimiyle arayış içine girmiş ve nihayet Şeyh Seydâ'nın yanında ilk kırâat tahsiline başlamıştır. Daha sonra Seyyid Hüseyin Bécirmânî'nin yanında kırâat tahsiline devam etmiş, sonrasında da Harem bölgesinde müderrislik yapan ve Medîne'de ikamet eden Şeyhülkurrâ Şeyh Abdurraûf adlı bir hocadan kırâat ilmi aldığını nakletmiştir.

İslâmî ilimlerin çoğunda yetkin bir bilgiye sahip olan Şeyh Mehdî, özellikle mantık ve kırâat ilimleriyle ilgilenmiştir. Hatta bazı talebelerinin sadece mantık veya kırâat öğrenmek için onun medresesine gittiği bildirilir. O, daha çok tecvid ilmi üzerinde durmuş ve medresesine eğitim için gelen talebelere tecvid öğrenmelerini şart koşmuştur. O, bu bağlamda her sabah bir cüz Kur'ân okumuş ve öğrencilerle tecvid konusunda bilgi alışverişinde bulunmuştur.

2.2. ŞEYH REŞİD B. ŞEYH MUHAMMED NÛRÎ ED-DİRŞEVÎ (1315-1397)/(1897-1977)

Şeyh Reşîd, Cizre'ye bağlı Şâh (Şâx) köyünde dünyaya gelmiştir. Doğduğu yörede şer'î ilimlerin yanı sıra sarf, nahiv, mantık ve münazara ilimlerini okumuş ve özellikle belagat ilmine ilgi duymuştur. Daha sonra ailesiyle Musul'a göç eden Şeyh Reşîd, Musul'da Molla Taceddîn'in yanında tecvîd, Irak kırâat icazetlerinin çoğunun dayandığı Şey Sâlih Efendi el-Cevâdî'nin (1884-1973) yanında ise kırâat ilmine dair ders almıştır. Şeyh Sâlih Efendi el-Cevâdî ise kırâat ilmini Şeyh Ahmed Efendi el-Cevâdî'den (1867-1958) edinmiştir. Şeyh Reşîd, kırâat ilmini öğrenip geliştirdikten sonra hocası Molla Taceddîn'e kırâat-ı seb'a (yedi kırâat) dersi vermiştir. Haddâd köyünde Şeyh İbrahim Hakkı el-Ulvânî'yi ziyaret eden Şeyh Reşîd, hem ondan hem de babası Şeyh Muhammed Nûrî'den tasavvuf halifeliği; Rufâî tarikinde ise Şeyh Muhammed Şefîk ez-Zibârî'den halifelik almıştır. Daha sonra ailesiyle Suriye'ye göç eden Şeyh Reşîd orada Sûriye, Irak ve Türkiye sınırları üçgeninde bulunan Mâlikiye'ye bağlı Rimîlân (Rimêlân) köyüne yerleşmiştir. Cami ve medrese inşası hassasiyetinin yanı sıra yardımsever ve cömert bir kişiliğe sahip olmasıyla bilinen Şeyh Reşîd, ömrünün sonlarında felç geçirmiş ve 1977 yılında vefat etmiştir.²³

Şeyh Reşîd, kırâat ilminin son dönem doğu medreselerinde yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Kendisinden kırâat ilmi okuyan Seyyid Hüseyin el-Bécirmânî ve Seyyid Süleymân gibi âlimler, bölge medreselerinde kırâat ilminin pratik olarak yayılmasına katkı sağlamışlardır.

Bu bölgeden Şeyh Reşîd'in yanına gidip kırâat okuduğu bilinen kişiler arasında Fekî Nûrî (İdil bölgesinden), Seyyid Hüseyin, Molla Muhammed Batman ve Muhamed Sıddîk adlı alimlerin olduğu bildirilmektedir.²⁴

2.2.1. SEYYİD SÜLEYMÂN BÉCİRMÂNÎ (SÜLEYMAN ÇİÇEK)

Seyyid Süleyman olarak bilinen Süleyman b. Hüseyin b. Süleymân Mardin'in Dargeçit ilçesine bağlı Kumdere (Şibébi) köyünde 1946 yılında dünyaya gelmiştir. Seyyid Süleymân aslen Dargeçit'e bağlı Bağözü (Tîrûvâ) köyündendir. Medrese eğitimine bölgede bulunan medreselerde başlamıştır. Bu çerçevede Seydâ Molla Muhammed Zivingî (Zivinga Şikaka), Seyda Seyyid Hasan Girikî, Şeyh Fahrreddîn Arnâsî (ö. 1972), Molla Sadullâh Bâsiskî gibi bölge âlimlerinin yanında okuyan Seyyid Süleymân, daha sonra Suriye'ye geçmiş ve Molla Muhammed Emîn ve Şeyh Reşîd'in yanında okumuştur. Seyyid Süleyman, Şeyh Reşîd'in yanında yedi kırâate dair icâzet de almıştır. O, Gaziantep, Şırnak ve Kızıltepe bölgelerinde imamlık yapmış ve bölgede birçok öğrenciye kırâat dersleri vermiştir.²⁵

23 Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf, *Tetimmetü'l-a'lâm li'z-Ziriklî* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2002), 2/181; Yûsuf Abdurrahmân Mar'aşlı, *Nesru'l-cevâhiri ve'd-dürar fî ulemâi'l-karni'r-râbii aşer* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 2006), 1/441. <https://quraanw.yoo7.com/t50-topic>; <https://quraanw.yoo7.com/t51-topic>.

24 Çiçek, "Süleyman Çiçek İle Yapılan Röportaj (08/03/2021)".; Bunlardan Fekî Nûrî ve Muhammed Sıddîk adlı kişiler hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

25 Çiçek, "Süleyman Çiçek İle Yapılan Röportaj (08/03/2021)".

2.2.2. SEYYİD HÜSEYİN BÊCİRMÂNÎ

Asıl adı Hüseyin Akyol olan Seyyid Hüseyin, 1938 yılında Mardin'in Dargeçit ilçesine bağlı Gürışık (Gündikê Xecê) köyünde doğmuştur. Küçük yaşta geçirdiği bir hastalık sonucu görme yetisini tamamen kaybeden Seyyid Hüseyin, güçlü bir hafızaya sahipti. O, ilim tahsiline kendisinden Kur'ân eğitimi aldığı Molla İsmail'in yanında başlamıştır. Daha sonra onun yerine köye imam olarak gelen Hacı Abdulkadir'in yanında devam etmiştir. Seyyid Hüseyin, Dargeçit ilçesi Altiyol köyünde Şeyh Halil'in yanında Emsile, Bina, İzzî gibi medresede okutulan temel eserleri okumuştur. O, daha sonra Nusaybin'e bağlı (Bawernê) Bahçebaşı köyünde Şeyh Muhammed Emin el-Hayderî, Midyat'a bağlı (Nebilê) Toptepe köyünde Şeyh İzzettin Medresesi'nde ilim tahsiline devam etmiştir. Çeşitli medreselerde birçok hocadan sarf, nahiv, İslam hukuku, tefsir, hadis, mantık, akait gibi İslami ilimler okuyan Seyyid Hüseyin, Şeyh İzzettin'in kardeşi Molla Mahmut ile Suriye seyahatine çıkmış ve tecvidle kıraat ilmini Suriye'de okumuştur.²⁶

Molla Mahmut, bir sohbetinde Suriye seferi hakkında şu bilgileri aktarmıştır: "Seyyid Hüseyin'le beraber Tılhasanlı Molla İbrahim'in medresesinde okuduğumuz sırada Suriye'ye Hazna köyünde bulunan Haznevî şeyhlerini ziyarete gitmeye karar verdik. Suriye'ye giriş yaptıktan sonra sınıra yakın bir köyde dinlenmek istedik. Camiye gidip orada hem namazımızı kıldık hem de biraz dinlenme fırsatı bulduk. Ben uzanırken Seyyid Hüseyin ezberlerini pekiştirmek için Kur'ân okumaya başladı. Cami imamı da eve gitmemiş orada uzanmış dinlenmekteydi. Seyyid Hüseyin'in okuyuşu imamın dikkatini çekmiş olacak ki Seyyid Hüseyin'e, okuyuşunun tecvit hatalarıyla dolu olduğunu belirtti. Ayrıca bu hataları giderdiği takdirde kendisinde bulunan hafıza yeteneğiyle birlikte çok iyi bir tilâvete sahip olacağımı ifade etti. Kur'ân'ı tecvitsiz öğrenip okuyan Seyyid Hüseyin, bu değerlendirme ve tavsiye karşısında kayıtsız kalmadı. İmamı haklı bulduğu gibi ona bu eksikliğini gidermek için neler yapabileceğini sordu. İmam ona Suriye'de bulunan Rımêlanlı (Gırkê Legê) Şeyh Reşid'in yanına gitmesini önerdi. Onun medresesinde tecvit ve kıraat derslerinin verildiğini söyledi. İmamla vedalaşıp Hazna köyüne gittik. Birkaç gün kaldıktan sonra köyden ayrıldık. Seyyid Hüseyin tecvit ve kıraat dersleri için Rımêlan'a giderken ben Türkiye'ye döndüm. Seyyid Hüseyin, Rımêlan'da yaklaşık 8-9 ay kaldı. Orada tecvit ve kıraat derslerini okuyup icazetini aldı ve Türkiye'ye döndü".²⁷

Seyyid Hüseyin Türkiye'ye döndükten sonra Bêcirman (Vergili) köyünde o günün koşulları gereği fahri imamlık yapmaya; aynı köyde medrese açıp öğrencilere medrese usulü ders vermeye başlamıştır. Seyyid Hüseyin, farklı zaman ve mekânlarda birçok hocadan ders almıştır. Onun hayatı hakkında bilgi veren gerek çocukları gerek öğrenci ve hocaları şu isimleri zikretmişlerdir:

1. Molla İsmail (Gürışık/Gündikê Xecê köyü imamı ve Seydanın ilk hocası)
2. Şeyh Halil'in kardeşi Hacı Abdulkadir (Gürışık/Gündikê Xecê köyü imamı)
3. Seyyid İbrahimê Tilhesen (Nusaybin/Hasantepe köyü. Şeyh Alaadin'in halifesi).
4. Şeyh Muhammed Emin el-Hayderî (Şeyh Alaadin el-Haznevî'nin halifesi)
5. Şeyh İzzeddin (Şeyh Alaadin el-Haznevî'nin halifesi)
6. Molla Sadullah Bâsiskê (Cizre'nin Kuştepe köyünün eski ismi)
7. Şeyh Halil Serdêfî (Şeyh Seyda'nın halifesi)
8. Molla Süleymanê Şîfêrê (Çiçekli Köyü/Gercüş) (Seydanın kayınpederidir.)
9. Şeyh Reşid (Rımêlan). Kıraat icâzetini burada almıştır.
10. Şeyh Fahreddîn (Şeyh Seyda'nın halifesi). İlim icazetini burada almıştır.

Seyyid Hüseyin, fıkıh, tefsir, mantık ve Arap dili gramerinin yanı sıra doğu medreselerinde eksikliği sürekli hissedilen tecvîd ve kıraat alanında da yetkin bir bilgiye sahipti. O, bu bilgilerini gittiği her yerde

²⁶ Halil Akçay, "Seyyid Hüseyin Becirmânî: Hayatı ve İlmî Kişiliği", *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2018), 46-47.

²⁷ Akçay, "Becirmânî", 51.

özellikle medreselerde öğrencilerle paylaşma çabası içerisindeydi. Bu gayret ve çabaları neticesinde bölgenin büyük âlimlerinden Molla Zübeyir Arnâsî, Şeyh Muhammed Mehdi (Seyfûlmülûk), Ceylanpınarlı Şeyh Muhammed Ali, Seyyid Ali, Molla Mehmed Emin Yıldırım (Batman/Gercüş) ve Kurrâ Molla Ali Rihâvî kendisinden tecvid ve kırâat ilmi almışlardır.

Seyyid Hüseyin, vefat ettiğinde geride yüzlerce öğrenci bırakmıştır. Başta tecvîd ve kırâat dersleri olmak üzere kendisinden medresede okutulan Arap dili, fıkıh, tefsir, kelam, mantık gibi muhtelif İslâmî ilimlerden dersler okuyan bu öğrencilerden birçoğu halen ilmi tedrisata devam etmektedir. Seyyid Hüseyin'in yanında Kurrâ Molla Ali, Seyyid Ali gibi âlimler kırâat okumuştur.

Seyyid Hüseyin, 20 Şubat 2015'te 77 yaşında vefat etmiş ve Batman'da defnedilmiştir.

2.2.2.1. KURRÂ MOLLA ALİ BAYAR

Molla Ali Bayar, 1949 yılında Şanlıurfa'da doğmuştur. Bölgenin birçok âliminden Arapça dersler aldıktan sonra Gercüş'e bağlı Bécirmân köyüne giden Molla Ali; burada imamlık yapan Seyyid Hüseyin'den mantık, tecvîd ve kırâat derslerini almıştır.

O, Seyyid Hüseyin Efendi'den kırâat-ı Seb'aya (yedi kırâat) dair Şâtibî'nin (ö. 590/1194) 1173 beyitten oluşan "Hırzû'l-Emânî" adlı manzum eserini; daha sonra yine Şâtibî'ye ait resmî'l-Mushafa dair 298 beyitlik "Akîletü Etrâbi'l-Kasâid" ile İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) üç kırâate dair 241 beyitlik "ed-Dürretü'l-Mudiyye" adlı eserlerini ders olarak okuduktan sonra ezberlemiştir.

Daha sonra memleketi Şanlıurfa'ya dönen Molla Ali, çeşitli medreselerde sarf, nahiv derslerinin yanı sıra kırâat dersleri de vermiştir. O, kısa zamanda kırâat ilmiyle şöhret bulmuş ve yüzlerce öğrenciye kırâat ilmi eğitimi vermiştir. Bunlardan çoğunluğu da ondan kırâat icâzeti almıştır.

Molla Ali, Arapça ve Farsça dillerinden çeşitli tercüme faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu çerçevede Arapça eserlerden İbnü'l-Cezerî'ye ait "el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye", Şâtibî'ye ait "Hırzû'l-Emânî", Harrâz'a (ö. 718/1318) ait "Mevridü'z-zam'ân fi resmî'l-Kur'ân", Muhammed Mahmûd Ebû Rîme'ye ait "Hidâyetü'l-Müstefid" ve Ferîdüddîn Attâr'a (ö. 618/1221) ait "Pend-i Attâr" adlı eserlerini tercüme etmiştir.

Kurrâ Molla Ali BAYAR 20 Ekim 2019 yılında Şanlıurfa'da vefat etmiştir.

2.2.2.2. SEYYİD ALİ (ALİ AKÇAY)

Bölgede Seyyid Ali olarak bilinen Ali Akçay, Dargeçit ilçesi Altıyol (Serdêfê) köyünden olup Bécirmân seyitlerindedir. Seyyid Ali, hocası Seyyid Hüseyin'in medresesinde yaklaşık dört sene okumuştur. Hocası ile vefat edene kadar iletişim halinde olması onu en iyi tanıyan öğrencilerinden biri olmasını sağlamıştır. Öyle ki Seyyid Ali'nin, Seyyid Hüseyin'in hastalığından sonra da medresesine gidip öğrencilerin arasında haftalarca kaldığı olmuştur.

Seyyid Ali, Seyyid Hüseyin'in yanında Molla Cami'ye kadar okuduktan sonra Batman'da Şeyh Fahreddîn'in yanına gitmiştir. O, ilmî icazetini Şeyh Fahreddîn'den, tarikat icazetini ve halifeliği ise "Ohin" Şeyhlerinden Şeyh Asım'dan almıştır.

Seyyid Ali, Seyyid Hüseyin'in yanında kırâat ilmine dair "Metnü'l-Bakarî" olarak da bilinen Muhammed İsmâil el-Bakarî'ye (1111/1699) ait "el-Kavâidü'l-mukarrara ve'l-fevâidü'l-muharrara" adlı eseri okumuştur. Nitekim o, hocasından kırâat icâzeti almış ve birçok kişiye kırâat öğretip icâzet vermiştir.

Seyyid Ali farklı yerlerde yaklaşık 50 yıldır İslâmî ilimlere dair dersler vermiştir. Kendisi hala Şanlıurfa'da ikamet edip irşat faaliyetlerine devam etmektedir.

3. DOĞU BÖLGESİ KIRÂAT EĞİTİM METODU VE İÇERİĞİ

Doğu bölgesinde kırâat eğitimi klasik medrese eğitimiyle birlikte icra edilmektedir. Bundan dolayı

kırâat eğitim metodunda medrese eğitim metoduna rastlamaktayız. Nitekim medreselerde okutulan ve sıra kitapları denilen kitaplar gibi kırâat eğitiminin de kitapları bilinmekte ve o kitaplar hocayla birebir okunmaktadır. Yaptığımız birebir görüşmeler ve icâzetnâme örneklerinin karşılaştırılması neticesinde bölgede okutulan kitapların neredeyse aynı oldukları anlaşılmaktadır.

Doğu medreselerinde kırâat eğitimi ve uygulaması yedi kırâatte Şâtibiyye, üç kırâate ise Dürre tarikine göre yapılmakta, ancak eğitim daha çok yedi kırâate göre icra edilmektedir. Bunun nedeni de söz konusu medreselerde eğitim ile ilgilenen âlimlerin çoğunluğunun şâfi mezhebine mensup olması olarak açıklanabilir kanaatindeyiz. Zira şâfi âlimlerinin çoğunluğuna göre sadece yedi kırâat mütevâtirdir.²⁸ Şâfi mezhebine mensup bölgenin büyük âlimlerinden Molla Halîl'in eserini yedi kırâate göre yazması da bunun bir göstergesidir diyebiliriz.

Medrese kırâat eğitiminde kırâat okuyacak olan öğrencinin ilk olarak belirli bir Kur'ân okuyuşuna sahip olması gerekir. Bu seviyeden sonra öğrencinin tashîh-i hurûf bilgi ve becerisine sahip olabilmesi için ona İbnü'l-Cezerî'nin "el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye" adlı eseri okutulur ve bazen de ezberlettirilir, sonrasında kırâat eğitimine geçilir. Daha sonra birçok bölgenin aksine hafızlık şartı aranmadan öğrenci kırâat derslerine başlar. Medreselerdeki kırâat eğitiminde hafızlık şartının aranmamasının nedeni kanaatimizce öğrencinin derin Arapça bilgisine sahip olmasıdır. Zira söz konusu öğrenciler Arapça bilgileri sayesinde en zor kırâat meselelerini rahatlıkla çözüp uygulayabilmektedir.

İbnü'l-Cezerî'nin "el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye" adlı eseri okunduktan sonra kırâat eğitimine Muhammed el-Bakarî'nin (1111/1699) "Metnü'l-Bakarî" olarak da bilinen "el-Kavâidü'l-Mukarrara ve'Fevâidü'l-Muharrara" adlı eseri okutulur. Bu eser, yedi kırâate dairdir ve kırâat eğitiminin bir sonraki kitabı olan Şâtibî'nin "Hirzü'l-Emânî" adlı eserinin kısaltılmış kaidelerinden oluşmaktadır. Kırâat eğitimi alan öğrenci Şâtibî'nin söz konusu kitabıyla yedi kırâatı tamamlayıp üç kırâat eğitimi almaya başlar.

Üç kırâat eğitimi yine İbnü'l-Cezerî'ye ait "ed-Dürratü'l-Mudiyye" adlı eserinden yapılır. Bu eser yedi kırâate ilave olarak Ebû Cafer (ö. 130/747-48), Yakûb (ö. 205/821) ve Halef'e (ö. 229/844) ait diğer üç kırâat usûllerini ihtiva etmektedir. Bu eserle birlikte on kırâat eğitimi alınmış olmaktadır. Medreselerdeki kırâat eğitimi sürecinde kırâat kâideleri ve bu kâidelerin uygulanması birlikte yürütülür.

Doğu medreselerinde kırâat eğitiminin uygulama yöntemine gelecek olursak söz konusu eğitimin teorik eğitimle paralel yürütüldüğü görülecektir. Şöyle ki kırâat eğitimi alan öğrenci, kırâat kâidelerini Şâtibî ve İbnü'l-Cezerî'nin kırâat râvî ve imamlarına verdiği sıralamayı takip ederek öğrenmektedir. Buna göre ilk olarak birinci imam olan Nâfi'nin birinci râvisi Kâlûn'un kâideleriyle başlanır. Bu kâideler söz konusu eserlerden öğrenilir ve Fâtiha sûresiyle birinci cüzün ilk hizbine uygulanır. Daha sonra eğitime Nâfi'nin ikinci râvisi Verş'in kâideleriyle devam edilir ve aynı şekilde Fâtiha sûresiyle birinci cüzün ilk hizbine uygulanır. İki râvinin kâide ve uygulamaları bu şekilde bittikten sonra birinci imam olan Nâfi'nin kırâatı yani Kâlûn ve Verş kırâatı birlikte Fâtiha sûresiyle birinci cüzün ilk hizbine uygulanır.

Bu yöntem daha sonra İbn Kesîr ve Ebû Amr kırâatlerine de uygulanır ve ilk üç kırâat yani Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû Amr kırâatleri birlikte Bakara suresinin sonuna kadar uygulamalı olarak öğretilir. Söz konusu üç imama Şâtibî "Sema" (سما) rumuzunu vermiştir. Daha sonra diğer geri kalan imamlara dönülür ve onların kırâatleri de aynı yöntemle uygulanır. Yedi imamın kırâatleri birinci cüzün ilk hizbinde uygulandıktan sonra Bakara sûresinin sonuna kadar yedi kırâat okunur. Geri kalan diğer üç kırâat de aynı şekilde sırasıyla okunur ve yediye ilave edilerek Kur'ân'ın başından sonuna kadar ders alınarak on kırâat eğitimi bitirilir.

Yukarıda belirttiğimiz kırâat eğitim sistemi genellikle Batı bölgesinde uygulanan ve on kırâat kaide ve uygulamaların aynı anda yürütüldüğü eğitim sisteminden daha sistematik ve öğrenci için daha hazmedici bir özelliğe sahiptir. Kanaatimizce Batı'da uygulanan sistem öğrencinin kırâat derslerinden sıkılmasına ve nihayetinde terk etmesine neden olmaktadır.

28 Ebû'l-Kâsım Muhibbüddîn en-Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr*, thk. Mecdî Muhammed (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 128; Ebû Tâhir Abdulkayyûm Abdulgafûr es-Sindî, *Safahât fi ulûmi'l-kırâat* (Mekke: Mektebetü'l-İmdâdiye, 1415), 68, 71; Muhammed Tâhir b. Abdulkadir el-Kürdî, *Târîhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*, thk. Mustafa Muhammed Yağmur (Cidde: Matba'atü'l-Feth, 1946), 114.

4. DOĞU BÖLGESİNDE RESM-İ MUSHAF İLMİ

Resm, sözlükte “iz”, “eser”, mushaf ise “bir araya getirilip bağlanmış yazılı sayfalar” anlamına gelir.²⁹ Terim olarak Resm-i Mushaf, Hz. Osman’ın tasvip edip onayladığı, Kur’ân harf ve kelimelerinin yazılış biçimidir.³⁰

Yakın dönem Doğu medreselerinde kırâat eğitiminin yanı sıra “Resm-i Mushaf” ilmi de tedris edilmekteydi. Söz konusu medreselerde bu ilimle ilgili ilk olarak İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimesi*'nde geçen ilgili yerler dikkatle okunurdu. Daha sonra Şâtibî'nin “Akiletü Etrâbi'l-Kasâid” adlı eseri ile Harrâz'ın (ö. 718/1318) “Mevridü'z-Zam'ân fî Resmî'l-Kur'ân” adlı eseri okutulurdu. Marignî'nin (ö. 1349 h.) “Delîlü'l-Hayrân ‘ala Mevridi'z-Zem'ân” şerhi de yardımcı kitap olarak ders kitapları arasında yerini almaktaydı.

5. DOĞU BÖLGESİNDE VERİLEN KIRÂAT İCÂZETNÂMESİ VE İÇERİĞİ

Yakın dönem Doğu medreselerinde verilen kırâat icâzetlerinin çoğu Şeyh Sâlih el-Cavâdî'ye ulaşmaktadır. Bunda, kırâatin bölgede yayılmasına vesile olan Şeyh Seydâ ve Şeyh Reşîd'in ondan kırâat icâzeti almış olmasının rolü büyüktür. Burada vereceğimiz icâzet bizzat benim Molla Ali'den aldığım icâzet nüshası olacaktır.

2. Ali b. Mahmûd b. Sadullâh er-Rehâvî (ö. 20.10.2019). (Kurrâ Molla Ali Bayar).
3. Seyyid Huseyn b. Seyyid Alî el-Bicirmânî (ö. 20.02.2015).³¹ (Seyyid Hüseyin Akyol).
4. Şeyh Reşîd b. Şeyh Muhammed Nûrî ed-Dirşevî (ö. 1315-1977).³²
5. Şeyh Muhammed Sâlih b. İsmâil b. Abdülkâdir el-Cevâdî (ö. 1973).³³
6. Şeyh Ahmed el-Cevâdî (ö. 1958).³⁴
7. Şeyh Abdülvehhâb el-Cevâdî (ö. 1324/1906).³⁵
8. Şeyh Yahya b. Muhammed (1322 h.).
 - a. Şeyh Muhammed el-Basîrî.

Basîrî'nin Hocaları:

- a. Şeyh Muhammed en-Nihârî ed-Darîr
- b. Şeyh Ebû Nasr et-Tablâvî (Şeyh Ebû Nasr et-Tablâvî, Zeeriyâ el-Ensârî'den okumuştur.)
- c. Seyyid Abdullâh el-Mâlikî
- d. Şeyh Ahmed es-Seyrî

(Şeyh Yahyâ b Muhammed, aynı zamanda Şeyh Muhammed Emin'in öğrencisi olan Şeyh Muhammed el-Busayrî'den de okumuştur)

9. Şeyh Muhammed Emîn el-Hâfız b. Abdülkâdir İbn Ubeyde (1280 h.).
10. Şeyh Muhammed Emîn b. Şeyh Sa'düddîn (ö. 1216 h.).
11. Şeyh Sa'düddîn b. Ahmed b. Molla Mustafa el-Basîr el-Mûsılî (ö. 1188/1774).

29 Muhammed b. Ebû Bekir er-Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, thk. Yûsuf Şeyh Muhammed (Beyrût: Mektebetü'l-'Asriyye, 1999), “r-s-m”; Mehmet Emin Maşalı, “Mushaf”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 31/242.

30 Muhammed Abdülazîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmî'l-Kur'ân* (Kâhire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), 1/369.

31 Akçay, “Becirmânî”, 3.

32 Yûsuf, *Tetimmetü'l-a'lâm*, 1/181.

33 <https://quraanw.yoo7.com/t50-topic> (06.02.2021).

34 <https://quraanw.yoo7.com/t51-topic> (06.02.2021).

35 Enistâs Mârî el-Elyâvî el-Kermilî - Petrûs b. Cebrâil Yûsuf Avvâd, *Mecelletü'lügati'l-Arabi'l-İrâkiye* (Bağdat: Matbaatü'l-Âdâb, t.s.), 6/110.

a. Şeyh İbrâhîm b. Şeyh Mustafa b. Abbâs el-Mûsilî (ö. 1159 h.).

12. Abdülgafûr b. Şeyh Abdullâh el-Müderriş b. Şeyh Ahmed er-Ratbekî. (1159/1746).³⁶

a. Şeyh İbrâhîm b. Şeyh Mustafa b. Abbâs el-Mûsilî (Şeyh İbrâhîm b. Şeyh Mustafa, Şeyh Halîl el-Hatîb'den okumuştur).

13. Şeyh Sultân b. Nâsir b. Ahmed el-Cübûrî (ö. 1138/1726).³⁷

b. Şeyh Halîl el-Hatîb (Şeyh Halîl el-Hatîb, Şeyh Hasan el-Mısırî ve Şeyh Hasan b. Hindî'nin yanında da okumuştur)

14. Şeyh Ömer b. Şeyh Huseyin el-Cübûrî (1101/ 1689-1690).

c. Şeyh Ebü'l-Mevâhib b. Abdülbâkî b. Abdülkâdir el-Hanbelî (1126/ 1714).³⁸

Söz konusu Şeyh Ebü'l-Mevâhib, Şeyh Abdülbâkî el-Hanbelî, Şeyh Sultân İbn Ahmed el-Mezzâhî el-Mısırî ve Şeyh Muhammed el-Bakarî'nin yanında okumuştur.

15. Şeyh Hasan İbü'l-Hindî

16. Şeyh Hasan el-Mısırî (ö. 1151/ 1738-1739) ³⁹

16.1.1. Şeyh Alî b. Ebi'd-Diyâ' Nuruddîn eş-Şibrâmlisî (ö. 1087/1676-1677).⁴⁰

16.1.2. Şeyh Abdurrahmân b. Şehhâze el-Yemenî (1050/ 1641).⁴¹

Şeyh Abdurrahmân el-Yemenî, babası Şeyh Şehhâze el-Yemenî ve Şeyh Şihâbüddîn Ahmed Abdülhak'ın yanında, bu ikisi de Şeyh Ebü Nasr et-Tablâvî'nin yanında okumuştur. Şeyh Şihâbüddîn, Şeyh Cemâl'den; o da Zekeriyâ el-Ensârî'den Dürre tarikini okumuştur. Şeyh Şihâbüddîn'in Tayyibe tariki icâzeti ise Ebü'l-Hazm, Muhammed el-Ğazzî (ö. 984/1576) ve Zekeriyâ el-Ensârî kanalıyla gelmektedir. 16.2.1. Şeyh Muhammed b. Kâsım b. İsmâil el-Bakarî (1111/1699).

16.2.2. Şeyh Zeynüddîn Abdurrahmân el-Yemenî

16.3.1. Şeyh Alî b. İbrâhîm el-Hayyât er-Reşîdî (1090/ 1679).⁴²(Şeyh Alî el-Hayyât er-Reşîdî, Şeyh Abdurrahmân el-Yemenî'nin yanında okumuştur.)

17. Şeyh Muhammed b. Kâsım b. İsmâil el-Bakarî (1111/1699).⁴³

a. Şeyh Zeynüddîn Abdurrahmân el-Yemenî

Şeyh Abdurrahmân el-Yemenî'nin Diğer Tariki:

1. Şeyh Ali b. Muhammed b. Ali İbn Gânim el-Kudsî (el-Makdisî) el-Hanefî (1004/1596).⁴⁴

2. Şeyh Abdülhak b. Muhammed b. Abdülhak es-Sinbâtî (ö. 842/1438).⁴⁵

36 Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin* (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 2002), 2/24; İsmail b. Muhammed Emin b. Mîr Selim el-Bâbânî, *Hediyyetu'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve asârü'l-musannifin* (Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, ts.), 1/482; Ali Rıza Karabulut - Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü târihi't-turâsi'l-İslâmî fî mektebâti'l-âlem* (Kayseri: Dâru'l-Akabe, 2001), 2/1356.

37 Ebü Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm kamûsu terâcimi li-esheri'rricâl ve'n-nisâ* (Beyrût: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 2002), 3/110; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 4/238.

38 Ebü'l-Fadl b. Ali b. Muhammed Muhammed Halîl, *Silkü'd-dürar fî a'yâni'l-karni's-sânî aşer* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1988), 1/67-69; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/184; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 10/123.

39 Muhammed Halîl, *Silkü'd-dürar*, 2/36.

40 İlyâs b. Ahmed Huseyn b. Süleymân b. Makbûl Alî el-Birmâvî, *İmtâu'l-füdelâ bi trâcimi'l-kurrâ fî ma ba'de'l-Karni's-sâmini'l-hicrî* (y.y.: Dâru'n-Nedve, 2000), 2/231.

41 Alî el-Birmâvî, *İmtâu'l-füdelâ*, 2/172.

42 Alî el-Birmâvî, *İmtâu'l-füdelâ*, 2/222.

43 Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/7; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, 11/136.

44 Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/12.

45 Alî el-Birmâvî, *İmtâu'l-füdelâ*, 2/152.

3. Şihâbüddîn Ahmed İbnü'l-Esed b. Abdülvâhid el-Emyûtî (872/ 1468).⁴⁶

4. İbnü'l-Cezerî

Şeyh Abdurrahmân el-Yemenî'nin Diğer Tariki:

1. Şeyh Ebü'l-Hazm el-Adenî el-Medenî

2. Şemsüddîn b. Muhammed es-Semdîsî (ö. 932/1525-1526).⁴⁷

3. Şihâbüddîn Ahmed İbnü'l-Esed b. Abdülvâhid el-Emyûtî (872/ 1468).

4. İbnü'l-Cezerî

Şeyh Abdurrahmân el-Yemenî'nin Diğer Tariki:

1. Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605).⁴⁸

2. Şeyh Ömer eş-Şevvâfî

3. Osmân b. Ömer b. Ebî Bekir el-Afif en-Nâşirî (848/1445).⁴⁹

4. İbnü'l-Cezerî

18. Şeyh Muhammed Ehu's-Şeyh Nâsirüddîn.

19. Şeyh Muhammed el-Enverî

Birinci Tariki:

a. Şeyh Ahmed es-Seyrî

b. Şeyh Ebû Nasr et-Tablavî

c. Şeyh Muhammed en-Nahrîrî

İkinci Tariki:

a. Şeyh Ömer eş-Şevvâfî

Şeyh Ömer'in üç tariki vardır:

Birinci Tariki:

a. Osmân b. Ömer b. Ebî Bekir el-Afif en-Nâşirî (848/1445).

b. İbnü'l-Cezerî

İkinci Tariki:

a. Mahmûd b. Hamîd

b. Ebû Vaîl el-Kattânî

c. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Yezîd b. Muhammed el-Geylânî (ö. 853/ 1449).⁵⁰

d. İbnü'l-Cezerî

Üçüncü Tarikî:

a. Meymûn el-İfrît

46 Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'* (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-Hayat, ts.), 1/227.

47 Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şuzurâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnâvût (Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1986), 10/266; Alî el-Birmâvî, *İmtâu'l-füdelâ*, 2/293; Necmüddîn Muhammed b. Ahmed el-Ğazzî, *el-Kevâkibü's-sâira bi a'yâni'l-mieti'l-âşira*, thk. Halîl el-Mansûr (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 1/98.

48 Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/12; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, 7/100.

49 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 5/134; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/211.

50 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 10/77.

b. Peygamber (s.a.v.).

Buradaki Meymûn el-İfrît'in kim olduğu ve icâzet silsilesinin ondan direkt Peygambere uzama maksadının ne olduğu hakkında bilgiye ulaşamadık. Diğer bazı kaynaklarda onun adı Meymûn el-İfrît el-Cinnî olarak geçmektedir.⁵¹ Bu da bize onun cinlerden veya cinlerle bir münasebeti olduğuna inanıldığı ve halk arasında bir şekilde kırâatı direkt Peygamberden aldığı inancı yaygın olduğu kanısını uyandırmaktadır.

20. Şeyh Nâsiruddîn Muhammed b. Sâlim b. Ali et-Tablâvî (966/ 1559).⁵²

Şeyh Nâsiruddîn Muhammed b. Sâlim et-Tablâvî aynı zamanda Zekeriyâ el-Ensârî'nin yanında da okumuştur.

21. Kerîmüddîn ed-Devâhilî.

Şeyh Enverî'nin diğer bir tariki:

a. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Bekrî (994/1586).⁵³

b. Muhammed b. Muhammed Ebü'l-Hasan el-Bekrî (952/1545).⁵⁴ (Şeyh Enverî'nin Babası)

c. Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî (ö. 926/1520).

22. Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî (ö. 926/1520).

Zekeriyâ el-Ensârî'nin İbnü'l-Cezerî'ye ulaşan birçok tariki vardır:

Birinci Tarik:

1. en-Nüveyrî

2. İbnü'l-Cezerî

İkinci Tarik:

1. Şihâbüddîn Ahmed İbnü'l-Esed b. Abdülvâhid el-Emyûtî (872/ 1468).⁵⁵

2. İbnü'l-Cezerî

Üçüncü Tarik:

1. Şeyh Rıdvân el-Ukbî

2. İbnü'l-Cezerî

Zekeriyâ el-Ensârî'nin başka bir tariki:

23. Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî (ö. 926/1520).

24. Şihâbüddîn Ahmed İbnü'l-Esed b. Abdülvâhid el-Emyûtî (872/ 1468).

25. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429).

İbnü'l-Cezerî'nin başka bir tariki:

26. Ebü'l-Meâlî Muhammed b. Râfi' b. Muhammed es-Selâmî (ö. 774/1372).⁵⁶

27. Ebü'l-Hasan Kemâlüddîn Ali b. Şuca' ed-Darîr (ö. 661/1263). Şâtibî'nin kayınbiraderi ve üvey kızınneşi.⁵⁷

51 Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, thk. İhsân Abbâs (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1982), 2/674.

52 İbnü'l-İmâd, *Şuzurâtü'z-zeheb*, 10/506.

53 Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, 11/281.

54 Ziriklî, *el-A'lâm*, 7/57.

55 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, 1/227.

56 İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 2/140.

57 Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 354; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1/546.

28. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429).

28. Ebü'l-Meâlî Muhammed b. Ahmed el-Lebbân (ö. 815/1413)⁵⁸

29. Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâlik b. Ali Takiyyüddîn Ebî Abdillâh es-Sâiğ (ö. 725/1325).

30. Ebü'l-Hasan Kemâlüddîn Ali b. Şuca' ed-Darîr (ö. 661/1263). Şâtibî'nin kayınbiraderi ve üvey kızının eşidir.)

30. Ebû Muhammed (Ebü'l-Kâsım) Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtübî er-Ruaynî (ö. 590/1194).

29. Ebû Bekr İbnü'l-Cündî Seyfüddîn Abdullah b. Aydoğdu b. Abdillâh eş-Şemsî (ö. 769/1368).⁵⁹

30. Muhammed b. Ahmed b. Abdulhâlik b. Ali Takiyyüddîn Ebî Abdillâh es-Sâiğ (ö. 725/1325).⁶⁰

31. Ebü'l-Hasan Kemâlüddîn Ali b. Şuca' ed-Darîr (ö. 661/1263). Şâtibî'nin kayınbiraderi ve üvey kızınıneşi.⁶¹

32. Ebû Muhammed (Ebü'l-Kâsım) Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtübî er-Ruaynî (ö. 590/1194).

Zekerıyyâ el-Ensârî'nin başka bir tariki:

33-34. Abdullah b Sâlim b. Muhammed b. İsâ el-Basrî el-Mekkî (ö. 1123/1722)⁶²-Şeyh Ahmed es-Sübkî. Bu ikisi silsilede bir sonraki alim olarak geçen Süleymân er-Rûdânî el-Mağribî'nin yanında okumuştur.

35. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleymân er-Rûdânî el-Mağribî (ö. 1094/1683)⁶³

36. Sultân b. Ahmed b. Selâme b. İsmâil el-Mezzâhî (ö. 1075/1664).⁶⁴

37. Seyfüddîn b. Atâillâh Ebü'l-Fütûh el-Vefâi el-Fadâilî (ö. 1020/1611).⁶⁵

38. Şeyh Şahhâze el-Yemenî (ö. 987/1580).

39. Nâsirüddîn Muhammed b. Sâlim et-Tablâvî (ö. 966/1559).⁶⁶

40. Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerıyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî (ö. 926/1520).

a. Ebû Nuaym Rıdvân b. Muhammed b. Yûsuf el-Ukbî (ö. 852/1448)⁶⁷

b. Ahmed b. Ebî Bekr b Yûsuf el-Kalkîlî el-İskenderî (ö. 857/1453)⁶⁸

c. Tâhir b. Muhammed b. Ali en-Nüveyrî el-Mâlikî (ö. 856/1452)⁶⁹

Bu üçü İbnü'l-Cezerî'den kırâat okumuşlardır. Bunlardan sonra gelen Zekerıyyâ el-Ensârî ise bu üçünden de kırâat almıştır.

41. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429).

42. Muhammed b. Ahmed Ebü'l-Fettâh el-Askalânî (ö. 793/1390).⁷⁰

58 İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukriîn*, 61; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/68.

59 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/196; Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, 3/59.

60 İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 2/65.

61 Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 354; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1/546.

62 Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, 6/56.

63 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Süleymân er-Rûdânî, *Sılatü'l-halef bi-mevsûli's-selef* (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1988), 460; Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/151.

64 Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/108.

65 Alî el-Birmâvî, *İmtâu'l-füdelâ*, 2/141; Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/149.

66 Ziriklî, *el-A'lâm*, 2/134.

67 Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/27.

68 Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, 1/364.

69 Alî el-Birmâvî, *İmtâu'l-füdelâ*, 2/148.

70 İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 2/82.

43. Muhammed b. Ahmed b. Abdülhâlik b. Ali Takiyyüddîn Ebî Abdillâh es-Sâiğ (ö. 725/1325).⁷¹

44. Ebü'l-Hasan Kemâlüddîn Ali b. Şuca' ed-Darîr (ö. 661/1263). Şâtibî'nin kayınbiraderi ve üvey kızınıneşi.⁷²

45. **Ebû Muhammed (Ebü'l-Kâsım) Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtübî er-Ruaynî (ö. 590/1194)**

46. Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Ali İbn Hüeyl el-Belensî (ö. 564/1169)⁷³

47. Ebû Dâvûd Süleymân b. Necâh el-Kurtubî el-Ümevî (ö. 496/1103)

48. **Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (ö. 444/1053).**

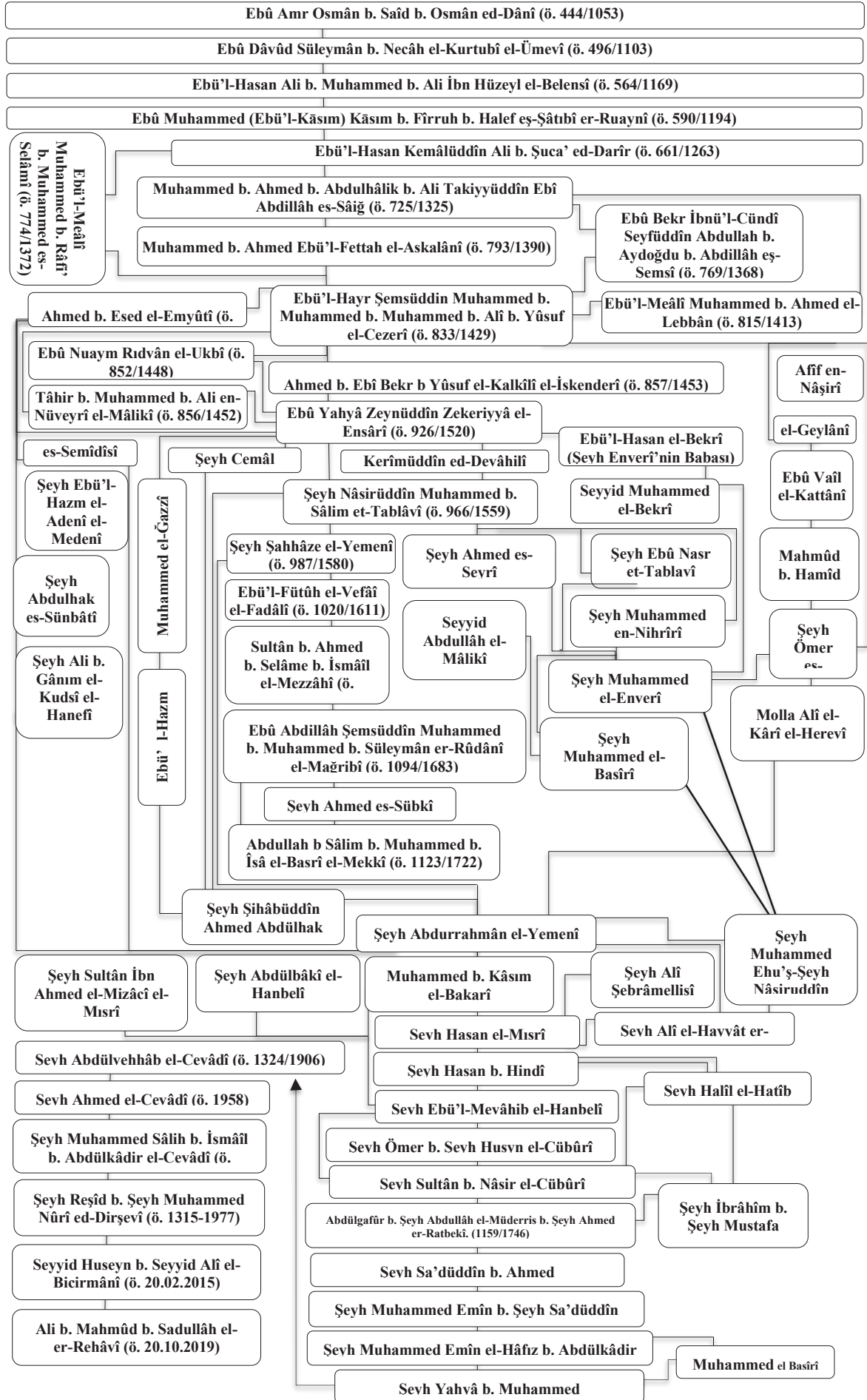
Dânî'den sonraki icâzet silsilesi de söz konusu icâzette geçmekte ve onun "et-Teysîr" adlı eserinde geçtiği şekildedir. Dolayısıyla burada değinmeye gerek görmedik.

71 İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 2/65.

72 Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 354; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, 1/546.

73 Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*, 284.

İCÂZETNÂME ŞEMASI

SONUÇ

Yakın dönem Doğu bölgesinde kırâat eğitimi faaliyetlerinin iki farklı şekilde icra edildiği anlaşılmaktadır. Bunlar, tecvîd ve kırâat eserleri telif etme ile kırâatleri uygulama faaliyetleridir. Doğu'da kırâat ilmi konusunda eser yazma faaliyeti Molla Halil es-Siirdî ile başlamıştır. Molla Halil'den sonra kırâat ve tecvîdle ilgili çalışmalar yapılmış, eserler yazılmıştır. Söz konusu çalışmalarda Molla Halil'in etkisi büyük olmuştur. Nitekim bölgede yazılan tecvîd ve kırâat eserleri müelliflerinin çoğunluğu doğrudan veya dolaylı olarak Molla Halil'den etkilenmiştir. Bu eserlerin içerik ve metodları da bunu teyit eder mahiyettedir. Molla Halil dışında Mele Hadî Licî, Halife Yûsuf, Şeyh Abdurrahman Şâwurî, Fethî Hezroyî, Şêx Hesênê Şêx Yasîn ve Şeyh Mehdî de tecvîd konusunda eser telif etmişlerdir. Tecvîd ve kırâat konusunda ayrıca bazı derli toplu eserler de kaleme alınmıştır. Doğu bölgesinde yazılan eserlerin bazıları matbu bazıları ise el yazmasıdır.

Yakın dönem Doğu bölgesinde kırâatın uygulama yönüne ise pek az rastlanmaktadır. Bu dönemde bölgede yetişen bazı alimler kırâatın uygulama yönüne önem vermiş ve az da olsa bu konuda çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmalar neticesinde bölgede kırâat faaliyetleri canlanmış, kırâat icâzetnâmeleri verilmeye başlanmıştır. Bu icâzetnâmelerde adı geçen bazı alimler hala hayatta olup kırâat ilmi tedrisatını devam ettirmektedirler. Söz konusu bölgede kırâat eğitim metoduna baktığımızda ise onun medrese Arapça eğitim metoduyla harmanlanmış olduğunu görmekteyiz. Medreselerde Arapça eğitiminde uygulanan metod kırâat eğitim metodu olarak da benimsenmiştir. Buna göre kırâatın kaynak eserleri hoca tarafından öğrenciye bireysel olarak öğretilir bazen de o eserlerin metinleri ezberlettirilir. Medreselerde okutulan sıra kitapları denilen kitaplar gibi kırâat kitapları belirlenir ve bu kitaplar ders kitabı olarak benimsenir. Kitaplar okunduktan sonra ise kırâatın uygulama yönüne başlanır. Uygulama da kitap okuma gibi hoca ve öğrenci arasında karşılıklı yapılır. Söz konusu uygulama Şâtibî'nin kırâat imamları sıralaması takip edilerek icra edilir.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bölgede verilen farklı kırâat icâzetnâmelerinin hepsinde ilim silsilesi Şeyh Reşîd ve Şeyh Seydâ el-Cezerî vasıtasıyla Şeyh Sâlih el-Cevâdî'ye ulaşmaktadır. Bu silsile Şeyh Sâlih'ten sonra devam etmekte ve İbnü'l-Cezerî'ye kadar uzanmaktadır. Söz konusu icâzetnâmeler yedi kırâate göre verilmesine karşın bazılarında on kırâate göre verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Acar, Mustafa - Şan, Lokman. "Kurdiyat Sempozyumu I". *Kürtçe Yazılan Tecvid Eserleri*. Van: y.y., 2020.
- Adak, Abdurrahman. "Muhammed Saïd Seydâ". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 37/20-21. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009. <http://islamansiklopedisi.org.tr/seйда-muhammed-said>
- Akçay, Halil. "Seyyid Hüseyin Becirmânî: Hayatı ve İlmî Kişiliği". *Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/2 (2018), 45-53.
- Alî el-Birmâvî, İlyâs b. Ahmed Huseyn b. Süleymân b. Makbûl. *İmtâu'l-füdelâ bi trâcimi'l-kurrâ fi ma ba'de'l-Karni's-sâmini'l-hicrî*. 2 Cilt. y.y.: Dâru'n-Nedve, 1. Basım, 2000.
- Bâbânî, İsmail b. Muhammed Emin b. Mîr Selim. *Hediyetu'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve asârü'l-musannifin*. 2 Cilt. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, ts.
- Berzencî, Trîfa Ahmed Osman. *İshâmâtü'l-Ulemâi'l-Ekrâd fi Binâi'l-hadarati'l-İslâmiyye*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2010.
- Çiçek, Süleyman. "Süleyman Çiçek İle Yapılan Röportaj (08/03/2021)".
- Ğazzî, Necmüddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Kevâkibü's-sâira bi a'yâni'l-mieti'l-âşira*. thk. Halil el-Mansûr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- İbn Sîdî, Muhammed. *el-İsnâd inde ulemâi'l-kırâat*. 1 Cilt. Medîne: Câmîatü'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1425.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, B. y., 1960.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Ğâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-Kurrâ*. 3 Cilt. y.y.: Mektebetü İbn Teymiyye, 1. Basım, 1351.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Müncidü'l-mukriin ve mürsidü't-tâlibîn*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed. *Şuzurâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. thk. Mahmûd el-Arnâvût. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1986.
- Karabulut, Ali Rıza - Karabulut, Ahmet Turan. *Mu'cemü'târîhi't-turâsi'l-İslâmî fi mektebâti'l-âlem*. 6 Cilt. Kayseri: Dâru'l-Akabe, 1. Basım, 2001.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifin*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, 2002.
- Kermilî, Enistâs Mârî el-Elyâvî- Avvâd, Petrûs b. Cebrâil Yûsuf. *Mecelletü'lügati'l-Arabî'l-İrâkiye*. 9 Cilt. Bağdât: Matbaatü'l-Âdâb, 1. Basım, t.s.
- Kettânî, Muhammed Abdülhay b. Abdilkebir b. Muhammed. *Fihrisü'l-fehâris*. thk. İhsân Abbâs. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1982.
- Kürdî, Muhammed Tâhir b. Abdulkadir. *Târîhu'l-Kur'âni'l-Kerîm*. thk. Mustafa Muhammed Yağmur. 1 Cilt. Cidde: Matba'atü'l-Feth, 1. Basım, 1946.
- Mar'aşlı, Yûsuf Abdurrahmân. *Nesru'l-cevâhiri ve'd-dürar fi ulemâi'l-karni'r-râbii aşer*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, 2006.
- Maşalı, Mehmet Emin. "Mushaf". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 31/242-248. İstanbul: TDV Yayınları, 2006. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mushaf#1>
- Mehdî, Muhammed. *Risâletü'n-nutki'l-fasîh fi mahrec'id-dâdi's-sahîh*. 1 Cilt. y.y.: y.y., B. y., ts.
- Memduhoğlu, Adnan. "Molla Mahmud Zokayd ve 'er-Risaletü fi'd-Dâd ve't-Tâ'". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (28 Nisan 2016), 127-165.
- Muhammed Halil, Ebü'l-Fadl b. Ali b. Muhammed. *Silkü'd-dürar fi a'yâni'l-karni's-sânî aşer*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 3. Basım, 1988.
- Nüveyrî, Ebü'l-Kâsım Muhibbüddîn. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırâati'l-aşr*. thk. Mecdî Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2003.
- Râzî, Muhammed b. Ebü Bekir. *Muhtâru's-Sihâh*. thk. Yûsuf Şeyh Muhammed. Beyrut: Mektebetü'l-'Asriyye, 5. Basım, 1999.
- Rûdânî, Ebü Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Süleymân. *Sılatü'l-halef bi-mevsûli's-selef*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1988.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *ed-Dav'ü'l-lâmi' li ehli'l-karni't-tâsi'*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Mektebetü'l-Hayat, B. y., ts.
- Sevgili, Hamit. "Şeyh Mahmûd ez-Zokaydî ve 'İzâletü's-Şübeh fi Tezkiyeti'l-Luhûm Fi'l-İslâm' Adlı Eseri". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2016), 51-77.
- Sindî, Ebü Tâhir Abdulkayyûm Abdulgafûr. *Safahât fi ulûmi'l-kırâat*. 1 Cilt. Mekke: Mektebetü'l-İmdâdiye, 1. Basım, 1415.
- Şeyh Seydâ el-Cezerî, Muhammed Saïd. *Mektûbât*. çev. İbrahim Öztürk. 1 Cilt. İnegöl: Elvan Ajans, 1. Basım, 2008.

Yûsuf, Muhammed Hayr Ramazan. *Tetimmetü'l-a'lâm li'z-Ziriklî*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2. Basım, 2002.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ala't-tabakâti ve'l-a'sâr*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târihu'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî. 52 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2. Basım, 1993.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh. *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 3 Cilt. Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1. Basım, 1957.

Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris. *el-A'lâm kamûsu terâcîmi li-eşheri'rricâl ve'n-nisâ*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-İlim li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

Zürkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. 2 Cilt. Kâhire: Matbaatü İsâ el-Bâbî el-Halebî, 3. Basım, ts.

İcâzetnâme. Şahsi Kütüphane.

EXTENDED ABSTRACT

The science of qiraat which is known with the revelation of the Qur'an has affected many of the Islamic sciences. The science of qiraat has two dimensions as theoretical and practical. Since the first ages of Islam, these two dimensions have been emphasised, and this science has reached today after being recorded with promissory note chain. On training and teaching of qiraat and transferring them to the next generations, Iraq and Şam area madrasahs are of great importance. The Eastern madrasahs, close to the above-mentioned madrasahs, have been cradle for many Islamic sciences since history. The scholars which educated in the madrasahs and catering the need of the area in terms of religious matters, educate students and produce works in many fields. The existence of science of qira'at has been known in the eastern madrasahs all along time. However, it seems impossible to say that the importance given to the other religious sciences was given to the science of qira'at as well

As many of the other Islamic sciences, science of qiraat was narrated orally at the birth of Islam, it was recorded in later periods. it is controversial by whom the first independent work about science of qiraat was written With this regard. Ibn al-Jazarî proposed that the scholar writing the first independent work on science of qira'at was Abu Ubaid al-Qasim b. Salam (d. 224/838). However, for the other scholars, this scholar was Yahya b. Yamer (d.89/708 [?]), and for some others he was Abu Hatim al-Sijictani (d. 255/869). Ibn Mujahid (d. 324/936) was the scholar who classified the qiraat in seven categories. It is known that he was the first person to write the first independent work in the field. The work, belonging to Ibn Mujahid, has reached our time and has become known as "seb'a" (seven). The qiraat works compiled have been written according to this classification in later times. The before-mentioned classification of Ibn Mujahid is encountered in compilation works in the Eastern madrasahs. It is possible to give place to Molla Khalil es-Siirdî's work written about qiraat as a work concordant with this classification. Although the works about tajwid and qiraat in close period of madrasahs were encountered in Molla Khalil es-Siirdî, the first application and recitation diploma awarding in accordance with the tradition are seen in later periods.

It is understood that qiraat education activities were carried out in two different ways in the Near East region. These are the activities of compiling tajwid and qiraat works and applying qiraat. We have mentioned that the activity of writing a work on the science of qiraat in the East started with Molla Khalil es-Siirdî. After Molla Khalil, studies on qiraat and tajwid were made and works were written. Molla Khalil had a great influence on these studies. As a matter of fact, the majority of the authors of the tajwid and qiraat works written in the region were directly or indirectly influenced by Molla Khalil. The content and methods of these works confirm this. Apart from Molla Khalil, Mele Hadi al-Licî, Khalifa Yusuf, Sheikh Abdurrahman al-Şâwurî, Fethî Hezroyî, Şêx Hesenê Şêx Yasîn and Sheikh Mehdî also wrote works on tajwid. In addition, some neat works were written on the subject of tajwid and qiraat. Some of the works written in the Eastern region are printed and some are manuscripts.

The practice of qiraat is rarely encountered in the Eastern region of the near period. During this period, some scholars who grew up in the region gave importance to the application aspect of qiraat and carried out studies on this subject, albeit a little. As a result of these studies, qiraat activities in the region were revived, and qiraat certificates were started to be given. Some of the scholars mentioned in these certificates are still alive and continue their education in the science of qiraat. When we look at the qiraat education method in the region in question, we see that it is blended with the madrasah Arabic education method. The method applied in Arabic education in madrasahs has also been adopted as the teaching method of qiraat. According to this, the source works of the recitation are taught to the students individually by the teacher, and sometimes the texts of those works are made memorized. Recitation books such as the so-called sequence books taught in madrasahs are determined and these books are adopted as textbooks. After the books are read, the qiraat aspect of the recitation begins. The practice is done mutually between the teacher and the student, just like reading a book. The aforementioned practice is performed by following Shatibi's order of qiraat imams.

In the near-period of Eastern madrasahs, "Formal Qur'an" was taught in addition to recitation education.

In these madrasas, the relevant places in Ibn al-Jazari's Mukaddime (Preface) were read carefully. Later, Shatibi's "Akiletü Etrâbi'l-Kasâid" and Harrâz's (d. 718/1318) "Mevidü'z-Zam'ân fî Resim'l-Ḳur'ân" were taught. Marignî's (d. 1349 h.) "Delilü'l-Hayrân 'ala Mevridi'z-Zem'ân" commentary was also among the textbooks as a supplementary book.

The scholars, who lived in the Eastern madrasahs of the recent period and were interested in the science of qiraat, are very few. Some of the recitation scholars we have been able to identify are as follows:

Sheikh Seydâ Muhammed Said al-Hazarî (1890-1968), Sheikh Muhammed Mehdî Seyfü'l-Muluk (Yüksel) (d. 2007), Sheikh Rashid b. Sheikh Muhammed Nûrî ed-Dirshevî (1315-1397)/(1897-1977), Sayyid Süleymân Bêjirmânî (Süleyman Çiçek), Seyyid Hüseyin Bêjirmânî (d. 2015), Reciter Molla Ali Bayar (d. 2020), Sayyid Ali (Ali Akçay)). These scholars have made a great contribution to the spread of the science of qiraat in the Eastern region in the recent period.

As for the certificates given in the region, as far as we can determine, the science line reaches Sheikh Sâlih al-Jewâdi, who lived in Mosul through Sheikh Rashid and Sheikh Seyda al-Jazari. This line continues after Sheikh Salih and extends to Ibn al-Jazari. Although the above-mentioned certificates are given according to seven recitations, some of them are given according to ten recitations.